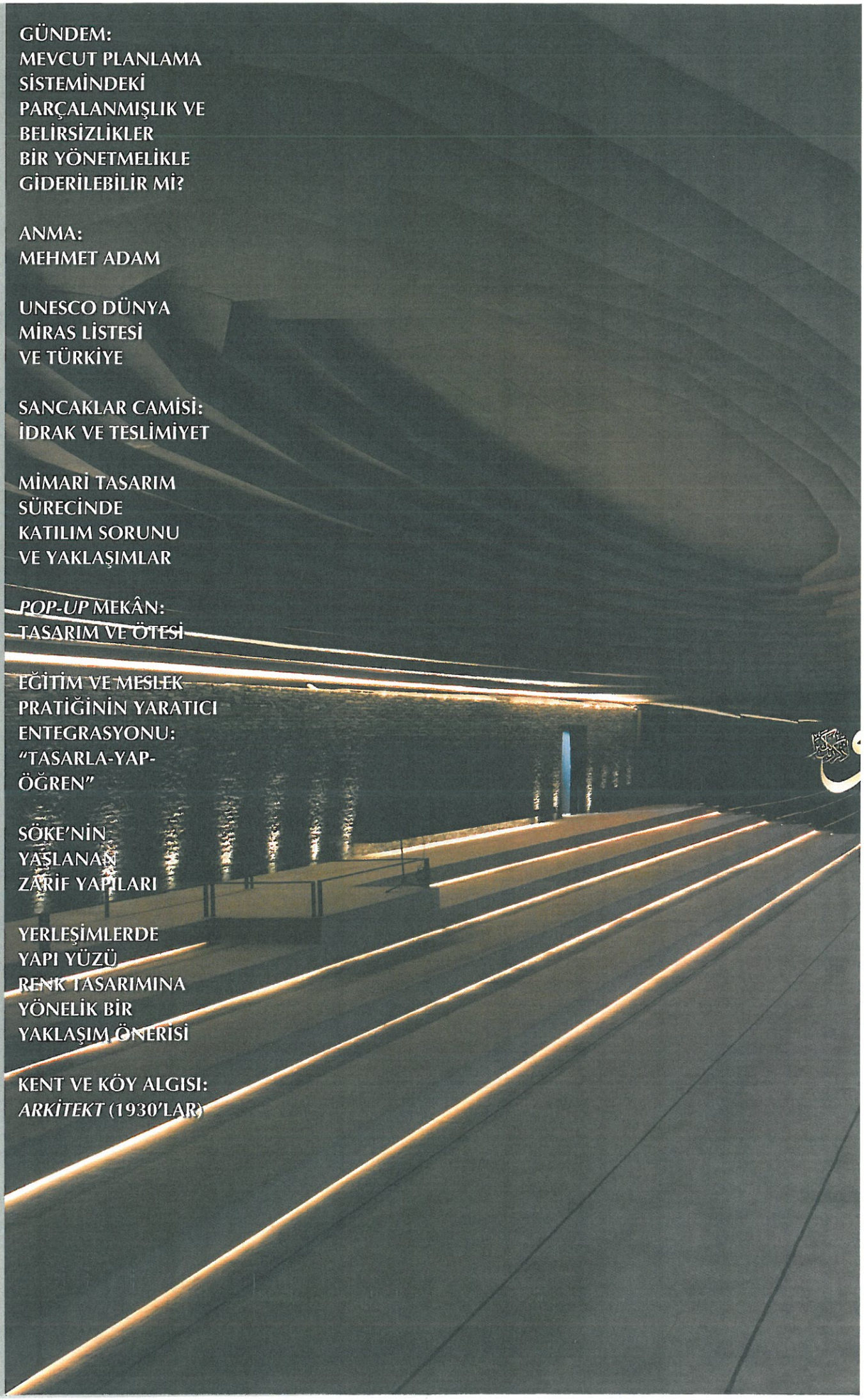
MİMARLIK 375

GÜNDEM:
MEVCUT PLANLAMA SİSTEMİNDEKİ PARÇALANMIŞLIK VE BELİRSİZLİKLER BİR YÖNETMELİKLE GİDERİLEBİLİR Mİ?

ANMA:
MEHMET ADAM

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİ VE TÜRKİYE

SANCAKLAR CAMİSİ:
İDRAK VE TESLİMİYET

MİMARİ TASARIM SÜRECİNDE KATILIM SORUNU VE YAKLAŞIMLAR

POP-UP MEKÂN:
TASARIM VE ÖTESİ

EĞİTİM VE MESLEK PRATİĞİNİN YARATICI ENTEGRASYONU:
"TASARLA-YAP-ÖĞREN"

SÖKE'NİN YASLANAN ZARİF YAPILARI

YERLEŞİMLERDE YAPI YÜZÜ RENK TASARIMINA YÖNELİK BİR YAKLAŞIM ÖNERİSİ

KENT VE KÖY ALGISI:
ARKİTEKT (1930'LAR)

ISSN 1300-4212
05
9 771300 421000

MİMARLAR ODASI / EYLÜL-EKİM 2014 / 379
CHAMBER OF ARCHITECTS OF TURKEY / SEPTEMBER-OCTOBER 2014 / 379

Ülke gündeminin daha sakin olmasına alıştığımız yaz aylarını Cumhurbaşkanlığı seçimi nedeniyle oldukça hareketli geçirdik. Bir seçim döneminde daha iktidarın, gücünü tek merkezde toplamak için her türlü mücadeleyi verdiğine tanık olduk. Bu sayıda, merkezileşmenin planlama alanına yansıması olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı tek yetkili kurum haline getiren Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'ni gündeme taşıdık. Şehir plancısı Remzi Sönmez, yönetmeliğin ihtiyaç duyulan hangi düzenlemeleri getirdiğine ve olumlu sayılabilecek yönlerine genel bir bakış sunarken, yaratacağı olası sorunlara dair de birkaç önemli vurgu yapıyor.

Bu sayıda yer alan Ferhat Hacıalibeyoğlu'nun makalesi, planlama ve tasarım süreçlerinde bir demokratikleşme yöntemi olarak sıklıkla telaffuz edilen "katılım" olgusuna dair bir model önerisi sunup, konunun Türkiye'deki algılanma biçimlerini sorgulamamıza neden olurken, çıkan bir haber, konuyu örnekleyerek 'merakımızı' giderdi. Eylül 2013'te uzun zamandır sıkça karşılaşmadığımız bir yargı sonucu olarak, Beyoğlu imar planları mahalle derneklerinin açtığı dava ile "planların katılım sağlanmadan hazırlandığı" gerekçesi ile iptal edilmiş idi. Karar sonrasında yeniden hazırlanmakta olan planlarla ilgili Temmuz 2014'te hane halkları ve sivil toplum kuruluşlarının katıldığı bir toplantı yapılmıştı. Tabii ki katılım esası 'gereği' ile düzenlenen toplantıda, planlara dair bir bilgilendirme yapılmaksızın, sadece katılan 50 kişilik gruptan görüşlerini iletmeleri istenmişti. Bu şekilde planlanan bir saatlik toplantı için, "süreçte tamamlanması gereken bir adım olmanın ötesine geçemedi" demek çok da yanlış olmayacaktır sanırım.

"Katılımcı planlama"yı, "planlama sonrası (sözde) katılım" olarak algılayan anlayış değişmediği sürece, "katılım" bizim için sadece 'içimizi ferahlatan' bir olgu olmaya devam edecek gibi duruyor.

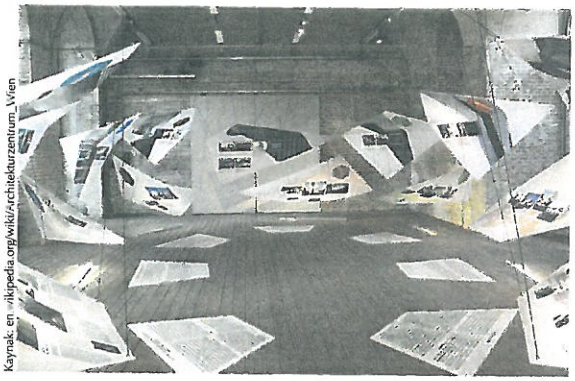
Aslı Tuncer

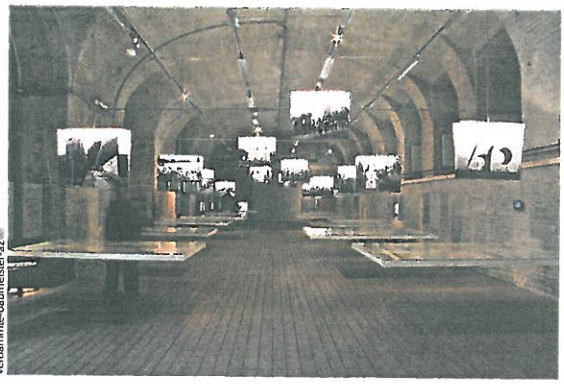
dünyada mimarlık müzeleri

Viyana Mimarlık Merkezi

Kaynak: en.wikipedia.org/wiki/Architekturzentrum_Wien

Kaynak: en.wikipedia.org/wiki/Architekturzentrum_Wien

Kaynak: bwm.at/projekt/ausstellung-bogdan-bogdanovic-der-verdammte-baumeister-az-

1993 yılında kâr amacı gütmeyen bir kurum olarak kurulan Viyana Mimarlık Merkezi (Architekturzentrum Wien-Az W), devlet tarafından desteklenmekte ve günümüzde Avusturya'nın ana mimarlık merkezi olarak kabul edilmektedir. Mimarlıkla ve yapı sanatıyla ilgilenen herkes için bir forum, buluşma noktası ve akademik araştırmalar için güvenilir bir kaynak olan Az W, aynı zamanda çeşitli sergilere evsahipliği yapmaktadır. Viyana'daki Kültür Merkezi (Museumsquartier) bölgesinde bulunan müze, özellikle 20. ve 21. yüzyıl Avusturya mimarisine dair önemli bir arşiv olma özelliğine sahip.

web sitesi: www.azw.at/
adres: Architekturzentrum Wien
Museumsplatz 1, at the MQ
A-1070 Viyana Avusturya
T: +43 (1) 522 31 15

MİMARLIK

EYLÜL-EKİM 2014 / 379

EYLÜL-EKİM 2014 ISSN 1300-4212 YIL: 51 SAYI: 379
Kapak Fotoğrafı: Kapak Sancaklar Camisi, Büyükçekmece-İstanbul,
Mimarı: Emre Arolat Architects (Fotoğraf: EAA)

MİMARLAR ODASI TARAFINDAN İKİ AYDA BİR YAYIMLANIR
Ulusal Süreli Yayın

YAYINLAYAN **Mimarlar Odası adına Yayın Komitesi**

YAYIN KOMİTESİ **N. Müge Cengizkan, Ayşen Ciravoğlu, Neslihan Türkün Dostoğlu, Elvan Altan Ergut, Hikmet Gökmen, Derin İnan, Eyüp Muhcu, Derya Oktay, Serpil Özaloğlu, Bülend Tuna, Aslı Tuncer**

MİMARLAR ODASI ADINA SAHİBİ VE (SORUMLU) YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ **Eyüp Muhcu**
YAYIN SEKRETERİ **Aslı Tuncer**
YAYIN TEKNİK SEKRETERİ **H. Nilgün Kara Babacan**
KONSEPT TASARIM **Raul Mansur** KAPAK TASARIM **H. Nilgün Kara Babacan**

YAYIN YERİ
Adres Mimarlar Odası Genel Merkezi, Konur Sokak 4/2, Yenişehir 06650 ANKARA
Tel 0.312.417 37 27 **Faks** 0.312.418 03 61 **E-posta** yayin@mo.org.tr
www.mimarlikdergisi.com

DERGİ İNTERNET SAYFASI
Tasarım **H. Nilgün Kara Babacan** Programlama **Behiye Ermete**

TEKNİK HİZMETLER VE REKLAMLAR
Adres Yapı-Endüstri Merkezi, Fulya Mah. Yeşilçimen Sok. No: 12/430
(Polat Kulesi Yanı) 34394 Fulya / İSTANBUL
Tel 0.212.266 70 70 **Faks** 0.212.266 74 66 **E-posta** yemyayin@yem.net
YAYIN KOORDİNATÖRÜ **Yasemin Keskin Enginöz**
REKLAM YÖNETİCİSİ **Derviş Yıldız** TEKNİK UYGULAMA **Kemal Kara**

BASKI
Bilnet Matbacılık
Biltur Basım Yayın ve Hizmet A. Ş.
Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1. Cadde No:16 Ümraniye İstanbul
Tel: 0216 444 44 03

BASKI TARİHİ: 4 Eylül 2014

MİMARLAR ODASI ÜYELERİNE ÜCRETSİZ GÖNDERİLİR.
Fiyatı 8 TL **Abonelik** 42 TL **Öğrenci Aboneliği** 35 TL **Yurtdışı** 80$

TARANDIĞI VERİTABANLARI
Avery Index
Arthistoricum.net (Virtuelle Fachbibliothek Kunstgeschichte)
DAAI - Design and Applied Arts Index
EBSCO-Host
Ulrichs Periodical Directory

MİMARLIK Dergisi Yayın Koşulları
Mimarlık dergisinde yayımlanmak üzere yazı gönderenlerin, aşağıdaki konulara dikkat etmelerini ric. ederiz:

· Yazılar Word belgesi olarak dijital formatta kabul edilir: CD/DVD içerisinde ya da e-posta adres yoluyla:yayin@mo.org.tr · Yazılar en fazla 2.400 kelime (başlık, yazar ismi, özet, notlar, kaynaklar, res maltı yazıları hariç) olmalıdır. Yazıların içeriklerine ilişkin 150 kelimelik özet yazıyla birlikte gönderilmelidi · Görseller tercihen dijital olarak ve şu formatta yazıyla birlikte iletilmelidir: tiff/jpeg/eps formatlarında birinde, uzun kenarı 15 cm, min. 300 dpi çözünürlükte. · Görseller için telif hakkı konusu yazar tarafında halledilmiş olmalıdır. Görselin alındığı kaynak (fotoğrafçı adı, arşiv bilgisi, kitap künyesi vb.) belirtilmelidi · Kaynak gösteriminde şu yöntem kullanılır: Tekeli, İlhan, 2012, "Seyfi Arkan'ın Yaşamı ve Mimarlığını Toplumsal Bağlamı", **Modernist Açılımda Bir Öncü: Seyfi Arkan**, (ed.) Ali Cengizkan, A. Derin İnan, N Müge Cengizkan, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, ss.15-26. · Metin içi referans gösteriminde otomati dipnot / sonnot kullanılır. Bir kaynak ikinci kez kullanıldığında şu format uygulanır: Tekeli, 2012, ss.15-2 · Yayın kararını Yayın Komitesi alır. Sonuç, yazara en geç 4 ay içerisinde iletilir. · Yayın Komitesi yaz hakkındaki görüşlerini yazara iletinceye kadar, yazar aynı yazıyı başka bir yayın grubuna göndermemey kabul eder. · Yazı gönderen kişiler, yazılarının, aynı zamanda derginin web sitesinde, görselleriyle birlikt yayımlanmasını kabul etmiş sayılır. · Yazıdaki görüşler yazara aittir, Yayın Komitesi'ni bağlamaz.

MİMARLAR ODASI ŞUBELERİ

Adana	+90.322.454 17 95	www.adanamimod.org
Antalya	+90.242.237 86 92	www.antmimod.org.tr
Ankara	+90.312.417 86 65	www.mimarlarodasiankara.org
Balıkesir	+90.266.245 40 01	www.balmim.org
Bursa	+90.224.453 56 00	www.bursamimar.org.tr
Çanakkale	+90.286.212 21 01	canakkale@mimarlarodasi.org.tr
Denizli	+90.258.263 21 46	denizli@mimarlarodasi.org.tr
Diyarbakır	+90.412.223 25 42	www.mimarlarodasidiyarbakir.org
Elazığ	+90.424.234 20 00	www.elazigmimar.org
Eskişehir	+90.222.231 72 13	eskisehir@mimarlarodasi.org.tr
Gaziantep	+90.342.220 69 48	gaziantep@mimarlarodasi.org.tr
Giresun	+90.454.216 92 43	www.giresunmimar.org
Hatay	+90.326.216 61 61	hatay@mimarlarodasi.org.tr
İstanbul	+90.212.251 49 00	www.mimarist.org
İzmir	+90.232.421 89 95	www.izmimod.org.tr
Kahramanmaraş	+90.344.223 04 45	kmaras@mo.org.tr
Kayseri	+90.352.222 86 95	www.kaymimod.org
Kocaeli	+90.262.322 59 33	kocaeli@mimarlarodasi.org.tr
Konya	+90.332.353 47 17	konyamimod.org.tr
Malatya	+90.422.324 77 88	malatya@mimarlarodasi.org.tr
Mersin	+90.324.327 99 33	www.mersinmimod.org.tr
Muğla	+90.252.214 03 08	mugla@mo.org.tr
Ordu	+90.452.214 03 53	ordu@mimarlarodasi.org.tr
Samsun	+90.362.231 15 70	www.mimarsamsun.org
Trabzon	+90.462.321 17 97	www.mimarlarodasitrabzon.org
Van	+90.432.214 10 58	van@mimarlarodasi.org.tr

dünyada mimarlık müzeleri

Mimarlık dergisinin 50. yılını kutladığımız 2013'ün ilk sayısıyla birlikte derginin "ayraç" bölümünde yeni bir koleksiyon oluşturmaya başladık. Ayraçları biriktirerek dünyada bulunan mimarlık müzelerinin bilgisini toplayabilir ve ziyaret edilecek yerler listenize ekleyebilirsiniz. Mimarlık müzeleri "ayraç" koleksiyonuna katkı vermek isterseniz bize yayin@mo.org.tr adresinden ulaşabilirsiniz.

2 İNGİLİZCE ÖZET / ENGLISH SUMMARY
4 MİMARLIK DÜNYASINDAN

MİMARLIK GÜNDEM
8 Mevcut Planlama Sistemindeki Parçalanmışlık ve Belirsizlikler bir Yönetmelikle Giderilebilir mi? / M. Remzi Sönmez

ANMA
10 Can Dostum Mehmet Adam / Ersin Arısoy

GÜNCEL
11 UNESCO Dünya Miras Listesi ve Türkiye / Neslihan Dostoğlu

UIA KONGRELERİ
14 Dünya Mimarlık Kongresi "Başka Yerde Mimarlık" Teması ile Durban'da Gerçekleşti / Derleyen: Özge Şahin

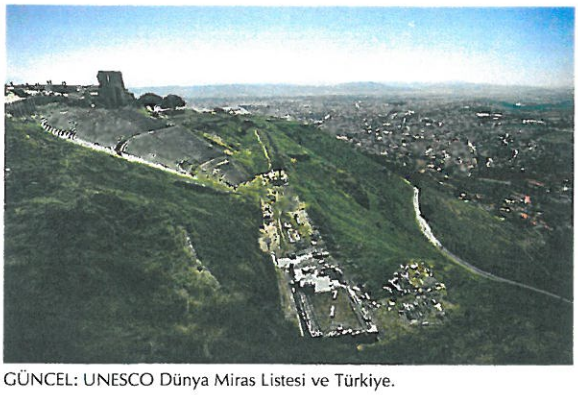
KIRDAN / KENTTEN
17 Rüzgârı Zeytin Kokan Yer: Tirilye / Melda Aydan

MİMARLIK ELEŞTİRİSİ
18 Sancaklar Camisi: İdrak ve Teslimiyet / Özlem Erdoğdu Erkarslan

MİMARLIK EĞİTİMİ
23 Eğitim ve Meslek Pratiğinin Yaratıcı Entegrasyonu: "Tasarla-Yap-Öğren" / Umut Tuğlu Karslı

YARIŞMA
27 • Expo 2016 Antalya Expo Kulesi
• Adana Ticaret Odası Yeni Hizmet Binası
• Roboski Müzesi ve Anma Yeri

KENTSEL PLANLAMA
41 Tarihî Kent Merkezlerinin Yaya Eksenli Olarak Yeniden Canlandırılması: Almanya Koblenz Örneği / Soner Şahin, Dilek Darby

GÜNCEL: UNESCO Dünya Miras Listesi ve Türkiye.

YARIŞMA: Roboski Müzesi ve Anma Yeri, 1. Ödül.

KATILIMCI PLANLAMA
48 Mimari Tasarım Sürecinde Katılım Sorunu ve Yaklaşımlar / Ferhat Hacıalibeyoğlu

TASARIM
53 *Pop-Up* Mekân: Tasarım ve Ötesi / Özge Cordan, Esra Karagöz

MİMARİ TASARIM
60 Yerleşimlerde Yapı Yüzü Renk Tasarımına Yönelik Bir Yaklaşım Önerisi / Esra Küçükkılıç Özcan, Rengin Ünver

KIRSAL MİMARLIK
66 Söke'nin Yaşlanan Zarif Yapıları / Bülend Tuna

ÇEVRE DUYARLI MİMARLIK
69 Yenileyici (Rejeneratif) Tasarım Kapsamında Doğal Havalandırmaya Yönelik Bir Yaklaşım / Polat Darçın

CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI
73 Kent ve Köy Algısı: *Arkitekt* (1930'lar) / Neşe Gurallar

78 YAYINLAR

TEMA[S]
80 Dilsiz Anıtlar / Melih Emre Acar

Mimari Tasarım Sürecinde Katılım Sorunu ve Yaklaşımlar©

Ferhat Hacıalibeyoğlu*

Günümüzde planlama alanında sıklıkla sözedilen "katılım" eylemi ve eylemin öznesi "katılımcı", kentsel planlama ölçeğinden endüstriyel tasarım ölçeğine kadar tasarım süreçlerinin içinde yer alıyor / alması gerekiyor. Yazar, mimar-kullanıcı iletişimine odaklanan "kullanıcıyla birlikte tasarım" yaklaşımına değiniyor ve mimarlık eyleminin kendine has iletişim araçlarını ve temsillerini kullanarak katılım olgusunun tasarım sürecine dâhil edilme yöntemlerini aktarıyor.

Mimarlık, toplumsal etkileşimler ve dönüşümlerle her seferinde yeniden şekillenen bir eylem alanı olarak tanımlanabilir. Zamana ve kültüre bağlı olarak mimarlık nesneleri, ürünleri ve teknolojileri değiştiği kadar, eylemin icrası ve organizasyonel yapısı da değişmektedir. Toplumların mimarlık eylemini yürütme biçimlerinin, genel örgütlenme ve yönetimsel anlayışları ile yakın ilgili olduğu hatırlanırsa, bugün dünyada gelişen çoğulcu ve demokratik taleplerin, mimarlık alanında da karşılığının bulunduğu / bulunması gerektiği önemsenmelidir ve kentsel mekân oluşumunun da bu durumdan etkilenmesi kaçılmazdır.

Güncel tasarım söylemleri "kullanıcıyı odak alarak, birlikte hareket etme", "grup kimlikleri ve tercihlerini önemseme", "farklılaşmalara yakınlık kurarak mekânsal çeşitlenme önerme", "öznenin algılarını, deneyimlerini ve memnuniyetlerini değerlendirme" ve "fiili olarak tasarım ve karar süreçlerine dâhil olma" ilkelerine temellenir.[1] Artan iletişim olanakları ile oluşan güçlü sosyalleşme ve paylaşım zemini sonucu güncel tepkilere ve beklentilere bakılarak, katılım fikrinin birey-çevre ilişkisi üzerinden bireysel ya da örgütlü olarak baskın bir talebe dönüştüğü gerçeği gözetildiğinde, katılım kavramını mimarlık eyleminin icrasına ve söylemlerine etki eden önemli bir olgu olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda, kullanıcı-mekân uyumu, kullanıcı-çevre ilişkileri, kullanıcı tercihleri gibi konulara yaklaşılarak, kentsel mekâna dair karar ve tasarım süreçlerinde kullanıcı katılımı önemsenmektedir.

Diğer taraftan mimarlığın temel eylemi olan tasarım etkinliğinin bu tür katılımlı ve demokratik beklentilerden nasıl etkileneceği, önemli ve henüz yeterli yanıt bulamamış bir sorun olarak gözlenmektedir. Bilindiği gibi tasarım, doğası itibarıyla bireysel bir yaratıcı etkinliktir ve tasarlama eyleminin çok paydaşlı, katılımlı bir üretim sürecine dönüşmesi, tasarım eyleminin doğası ile çelişki yaratma potansiyeli olan, bu nedenle de üzerinde derinlemesine düşünülmesi ve tartışılması gereken bir sorundur.

Bu noktada mimarlık eylemine ve özellikle mimari tasarım sürecinde katılım sorununa iki farklı yanıt vermek olasıdır. İlki, kavramın doğasını öne çıkararak ve geleneksel / modernist tavrı koruyup, tasarımın bir uzmanlık alanı olduğu ve yaratıcı süreçlerin yegâne aktörünün mimar olduğu görüşünü savunarak mevcut yapıyı korumak;[2] diğeri ise tasarım sürecinin doğasını güncel beklentiler ve paradigmalar çerçevesinde tasarım odağından koparmadan yeniden yorumlayıp, mesleki bilgi ve deneyimin kontrolünü kaybetmeden, kullanıcının tasarım sürecine dâhil olabileceği yeni yöntem ve bakış açısı önermektir. Makale ikinci görüş üzerinden hareket eder ve bir tasarım felsefesi olarak tasarım sürecinde kullanıcı katılımlı yaklaşımların, yöntemlerini ve süreçteki evrimi ortaya koymaya çalışır. Sözkonusu evrimsel sürecin geldiği nokta olarak da mimar-kullanıcı iletişimine odaklanan "kullanıcıyla birlikte tasarım" yaklaşımını, mimarın ve kullanıcının yeni rolleri, yeni iletişim yöntemleri ve ortamları üzerinden tartışır. Yapılması önerilen, mimarlık eyleminin kendine has iletişim araçlarını ve temsillerini kullanarak, yaratıcı ve tasarıma özgü doğası ile özel, hassas ve sistemli yöntemlerle katılım olgusunu kavramaktır. Bu nedenle belki de mimarlığa yaklaşımı, sürecin aşamalarını, kurallarını, aktörlerini ve aktörlerin rollerini yeniden tartışmak ve hatta dönüştürmek gerekir.

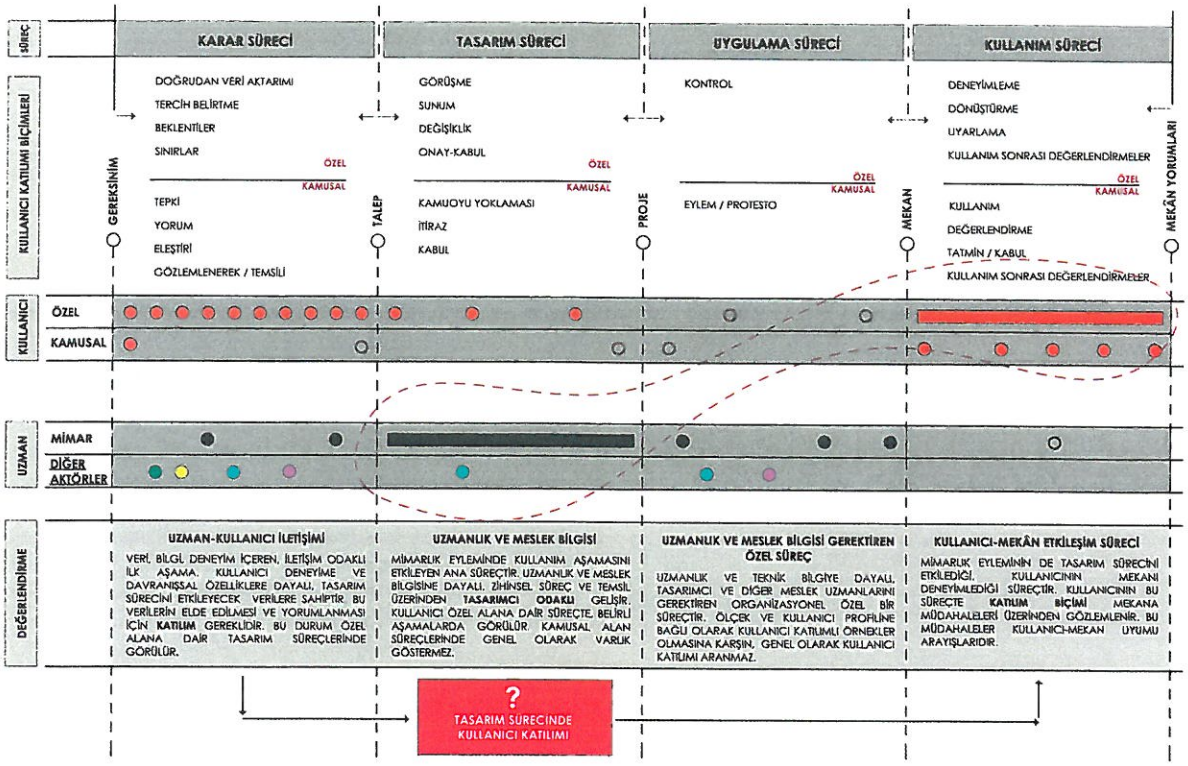
GELENEKSEL / TİPİK SÜREÇ, AŞAMALARI VE KATILIM İLİŞKİSİ

"Geleneksel" ya da "tipik" olarak tanımlayabileceğimiz süregelen mimarlık eylemi evreleri ve bu evrelerin kendine özgü süreçleri üzerinden irdelendiğinde, **karar**, **tasarım**, **uygulama** ve **kullanım** olmak üzere dört temel aşamadan oluşmaktadır. Birbirlerinden keskin sınırlar ile ayrılmayan ve önceki ile sonrakinin birbiriyle ilişkili olduğu her bir aşamanın işleyişi, sonuçtan etkilenecek ya da sonucu etkileyebilecek paydaşların ve aktörlerin süreçteki konumuna göre değişkenlik göstermektedir. Bu anlamda kent ölçeğinden, özel alan ölçeğine kadar çeşitlenen süreçlerden söz etmek mümkündür.

Mimarlık eyleminin değinilen bu dört temel aşamasında da kullanıcının varlığının mümkün olması katılımlı süreçlerin şartıdır. Bu aşamalar içinde "uygulama süreci", uzmanlık ve teknik bilginin baskın olduğu, kullanıcının özel deneyimler dışında katılımının gözlemlenmediği evre olarak belirginleşir. Güncel örneklere bakıldığında sözü edilen evrelerden "karar

1. Ersoy, 2010.
2. Kalebodur'la Mimarlar Konuşuyor" serisinde Han Tümertekin'in "ağlak mimar" ifadesine bakılabilir. http://www.dipnot.tv/kalebodur-ile-mimarlar-konusuyor-kaldigi-yerden-devam-ediyor/59451/ (0:36:00-) [Erişim: 06.08.2014]

Ferhat Hacıalibeyoğlu
Arş. Gör. Dr., DEÜ, Mimarlık Bölümü

1. Tipik mimarlık eyleminde mimar, kullanıcı ve ilgili diğer aktörlerin karar, tasarım, uygulama ve kullanım aşamalarındaki varlığı ve bu aşamalara katılım biçimleri. Tasarım ve kullanım aşamalarının işleyişindeki temel ayrım ve etkin aktörler

süreci"nde, özellikle kamusal alana yönelik münferit süreçlerde kullanıcının katılımının gerekliliği, önemli bir olgu olarak görülmektedir. Bu durum karar aşamasında dengeli dağılımların gerekliliğini de ortaya çıkarmaktadır. "Kullanım süreci" uzmanlığın bütünüyle terk ettiği ve kullanıcı-mekân arası etkileşimlerin var olduğu aşama olarak görülür. Katılım kavramının izleri bu süreçte, özel alanlarla ilişkili durumlarda dönüştürme, değiştirme ve benzeri gibi bireysel müdahaleler olarak gözlemlenirken, kamusal alan / mekân süreçlerinde benimseme, uyum sağlama, kullanmama ve zarar verme gibi tercihler olarak görülmektedir. Genel işleyişe bakıldığında "tasarım süreci" ise mimarın ve uzmanlığın ağırlıklı olarak etkin olduğu bir doğaya sahiptir. Bu anlamda mimarlık eyleminde tasarım sürecinin özellikle birden çok kullanıcının etkilendiği durumlar için "tasarımcı odaklı" gelişen bir süreç olduğu söylenebilir. Bu durum, kullanım sürecinin aktörü olarak kullanıcının tasarım sürecinde gerektiği derecede varlık gösteremediği gerçeğini belirginleştirmektedir. Bu nedenle de "tasarım süreci" ve "kullanım süreci" arasında, tasarım sürecinin tasarımcı odaklı işleyişinden kaynaklanan sorunlar oluşmaktadır. **(Resim 1)**

Mekânla soyut ya da somut anlamda farklı ilişkilenme biçimlerine sahip tasarım ve kullanım aşamalarının birbirlerinden bağımsız biçimde gerçekleşiyor olması, özellikle kullanım sürecinde kullanıcı-mekân ilişkisini olumsuz etkileyebilmektedir. Lefebvre, "tasarlanan mekân" ve "kullanılan mekân" arasındaki ayrımı, "somut mekân" (*concrete space*) ve "soyut mekân" (*absract space*) kavramları ile ifade eder ve soyut mekânı günlük hayatın geçtiği, kullanıcının yaşadığı ve deneyimlediği "mekân", somut mekânı ise tasarımcının üretimlerini gerçekleştirdiği "mekân" olarak tanımlar.[3] Bu anlamda Lee, "tasarlanan" ve "kullanılan" olarak tarif edilen diyalektik mekân modelinde katılım kavramını araçsallaştırarak, Lefebvre'in belirttiği soyut ve somut mekân konseptinin kesişimini "işbirliği alanı" olarak tanımlamakta ve bu kesişim alanında bir tasarım süreci gerekliliğini ifade etmektedir.[4] Geleneksel tasarım sürecinin sınırları genişletilerek, işbirliği ve kolektif akıl düşüncesinde oluşan ve "işbirliği alanı" (*realm of collaboration*) olarak tarif edilen bu ara kesit, kullanıcının pasif ve edilgen konumunun aksine, tasarım sürecinde aktif bir katılımcı olarak var olduğu ortamı temsil eden kavramsal bir ifadedir. **(Resim 2)**

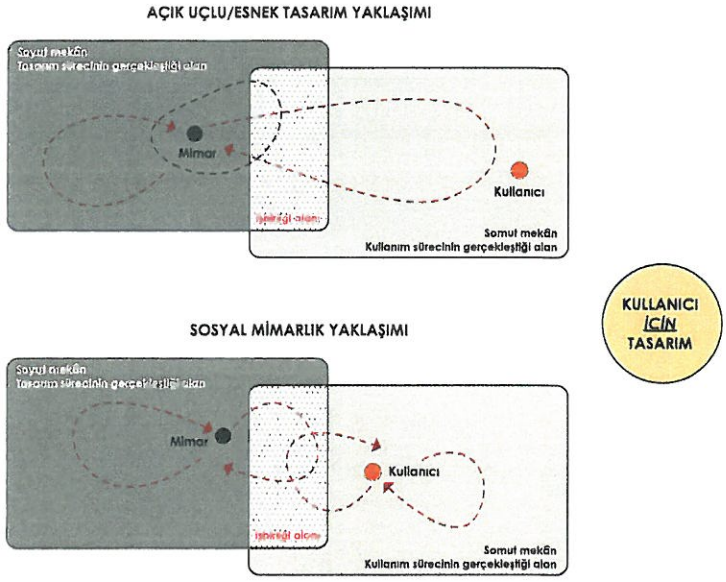
2. Lefebvre'in ifade ettiği "soyut mekân" ve "somut mekân" tanımlarının katılım kavramı üzerinden kavramsallaştırılması ve işbirliği alanı tanımı

Lefebvre ve Lee'nin ifadelerini desteleyecek biçimde Kernohan, Gray, Daish ve Joiner, "tasarımcı" ve "kullanıcı" üzerinden "iki farklı kültür" tanımı yapar. Bu tanımda, kullanılan dil, bilgi düzeyi, öncelikler, beklentiler, algılar, ilişkiler ve benzeri gibi tasarımcı ve kullanıcı arasındaki birçok farklılığın varlığı vurgulanarak, kültürün tüm bu değerlerin paylaşılması ve içselleştirilmesi sonucu oluşan ortak bir değer olduğu belir-

3. Lefebvre, 2003.
4. Lee, 2006.

3. Literatürde kullanıcı katılımı ile ilgili yapılan araştırmalarda karşılaşılan çeşitli tanımlar

4. "Kullanıcı için tasarım" yaklaşımında tasarım sürecinin gerçekleştiği alan, mimar-kullanıcı ilişkileri, roller ve konumlar.

tilir.[5] Değinilen ifadeler, soyut (tasarlanan) dünyadaki tasarım kodları ile gerçekleştirilen "mekân"ın, somut (yaşanan) dünyanın yaşamsal kodları ile doğası gereği örtüşemediği sorununu ortaya koymaktadır. Bu sorunun giderilebilmesi için, mimarlık eyleminin özellikle tasarım sürecinde, mimar ve kullanıcı arasındaki ilişkinin tartışılması ve bu ilişkinin çoğulcu ve etkileşimli bir görgüde katılım kavramı üzerinden yeniden ele alınması gerekmektedir.

MİMARLIK TASARIM SÜRECİNDE KATILIM FİKRİNİN GELİŞİMİ

1960'lı yıllarda yaşanan sosyal değişimler ekseninde başta siyaset bilimi ve planlama politikaları olmak üzere sosyal bilimler, çevre davranış bilimleri ve mekân bilimleri gibi birey merkezli alanlarda "katılım", kişinin tercihlerini, algılarını, deneyimlerini ve davranış hedeflerini merkeze alan ve tartışılan bir kavram olarak belirginleşmiştir. Diğer taraftan katılım, özellikle mimarlık, ürün tasarımı ve görsel sanatlar başta olmak üzere tasarım alanında da "özne odaklı" kavranan ve tartışılan bir konu olarak gözlenir. Mimarlık disiplini içinde, kullanıcının katılımcı olarak tasarım sürecine daha sistematik ve bilinçli bir biçimde dâhil edilmesi düşüncesi de bu dönemde tartışılmaya başlanmıştır. Atay'a göre,[6] bu dönemde "kent sakini", "okuyucu", "izleyici" gibi terimler ile kullanıcı, "katılımcı" olarak anılmaya başlamış ve kullanıcının yeni bir özne olarak tarifi, mimarlık eyleminin işleyişindeki hiyerarşinin değişmesine, dolayısıyla da mimarlığın süregelen erkil yapısının da çözülmeye başlamasına neden olmuştur. Bu anlamda, birçok tasarımcı, mimar, plancı ve kentsel tasarımcı, farklı coğrafyalarda "katılım" fikrini tartışarak, mekân oluşum sürecinde kullanıcıların yaşamsal değerlerinin (sosyal, kültürel ve bireysel) önplana çıktığı yaklaşımları benimsemişlerdir. Böylece, tasarım disiplinlerinde kullanıcı katılımını merkeze alan düşüncelerle, kuramsal araştırmalar ve uygulamaya yönelik fiili çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu yöndeki çalışmaları tetikleyen düşüncelerinin başında, kullanıcının yaşadığı çevreyle olan ilişkilerinden edindiği bir deneyim birikiminin var olduğu ve bunun tasarım parametreleri içinde yer alması gerektiği görüşüdür.

Day ve Parnell, kullanıcıların bilinçaltında gündelik yaşam pratiklerinden edinilmiş ve yaşadığı çevreyi birçok farklı katmanda algılamasını sağlayan özelliklerin var olduğunu belirterek, kullanıcıların yaşadıkları çevreyi fiziksel özelliklerin yanısıra, bağlamsal özellikleri ve davranışsal değerleriyle bir bütün olarak algıladıklarını ifade eder.[7] Benzer bir ifade ile Sanoff, kullanıcı katılımı fikriyle gerçekleşen deneyimlerin başarılarını, orada yaşayan kullanıcıların çevrelerindeki gerçekliklere karşı farkındalıklarının, mimarlar ya da diğer meslek uzmanlarından daha fazla olduğu gerçekliğine dayandırmaktadır. Sanoff ayrıca, ortak hedefleri olan kullanıcıların biraraya getirilmesi ile oluşan tasarım süreçlerini, topluluk hissinin ve ilişkilerin artırılması, kullanıcının çevresine dair alınacak kararlarda söz hakkı ve müdahale olanağının olması ve bu şekilde yaşam çevresinin anonimleşen algısının yerine sahiplenilen bir doğada kavranması olarak ifade etmektedir.[8] Bu şekilde sadece fiziksel özellikleri üzerinden kavranmayan, kullanıcıya ait sosyal ve yaşamlar değerler ile birarada kurgulanan mekânın nitelikli, kullanıcı beklentilerini karşılayan ve benimseme içgüdüsü ile sürdürülebilir olacağı düşüncesi birçok araştırmacı tarafından desteklenmektedir.

Sözü edilen düşüncelerle birlikte kullanıcı katılımı yaklaşımının, farklı kavrama biçimleri ve ele alış yöntemlerine bağlı olarak mimarlık ve diğer tasarım alanlarında tanım ve yaklaşım çeşitlilikleri gözlenmektedir. Kullanıcı ile yakın ilişkiler öneren ve kullanıcı tercihlerine dikkat çeken "kullanıcı merkezli tasarım" (*user centered design*), sosyal değerleri ve davranışsal özellikleri önemseyerek tasarım süreci öneren "topluluk / çevre tasarımı" (*community design*), kullanıcı farklılıkları ve marjinal grupları önemseyen ve herkes için tasarım düşüncesinde gelişen "kapsayıcı / kapsamlı tasarım" (*inclusive / universal design*) ve kullanıcıya ait deneyimlerin doğru ve sağlıklı bir şekilde elde edilmesi düşüncesiyle yeni araçlar ve yöntemler üzerinden arayışları ifade eden "işbirlikçi / ortak tasarım" (*cooperative / collaborative design*) bu çeşitliliği ifade eden önemli tanım ve yaklaşımlardır.[9] Ayrıca esneklik, uyarlanabilirlik, dönüştürme ve benzeri gibi kavramlar ile kullanıcı-mekân uyumluluğu arayışları da kullanıcı katılımını önemseyen önemli yaklaşımlar olarak gözlenmektedir.

5. Kernohan; Gray, Daish; Joiner, 1996.
6. Atay, 2011.
7. Day; Parnell, 2003.
8. Sanoff, 1999.
9. Bu tanımların sayısını arttırmak mümkündür, Bkz. Resim 3.

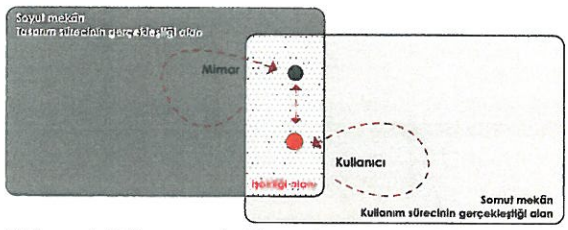
Bu tespitlerle birlikte, kullanıcının tasarım sürecinde katılımına dair bir gelişim ve evrimden bahsetmek ve bir sınıflandırma yapmak olasıdır. Bu noktada, katılım fikrinin ve onun gelişimsel sürecinin özelikle mimar ve kullanıcı ekseninde olmak üzere farklı açılardan kavranarak tartışılabileceğini düşünmektedir.

Kullanıcının tasarım sürecine katılım düzeyinin doğrudan ya da dolaylı olması ile mimarın tasarım sürecindeki konumu ve süreci yorumlama biçimi, katılımlı süreçlerin önemli belirleyicileri olarak görülmektedir. Bu iki belirleyici durum tasarım sürecinde katılımın, **"kullanıcı için tasarım"** ya da **"kullanıcıyla birlikte tasarım"** şeklinde kategorik olarak ayrışmasını olası kılmıştır. Önceleri tasarımcı merkezli gerçekleşen tasarım süreci, kullanıcı katılımı fikrinin benimsenmesiyle birlikte ilk olarak tasarımcının, kullanıcı beklenti ve deneyimlerini daha fazla merkeze aldığı, onun kültürel, bireysel, sosyal ve mekânsal değerlerini önemsendiği bir yaklaşıma evrilmiştir. "Açık uçlu / esnek tasarım" ve "sosyal mimarlık" yaklaşımları olarak genellenebilecek bu öncül arayışlar için **"kullanıcı için tasarım"** nitelemesini yapmak mümkündür. Burada değinilen "açık uçlu / esnek tasarım" yaklaşımları, kullanım aşamasında kullanıcının yaşadığı mekâna müdahalesine olanak sağlayabilecek potansiyellerin, tasarım süreçlerinde tasarımcı tarafından öngörülmesi üzerinden gelişen kullanıcı katılımı düşüncesidir. Tasarım süreci ve kullanım sürecinin bir bütün olarak kavranma arayışının etkin olduğu bu yaklaşımlarda, tasarlama eylemi halen "soyut mekân"da gerçekleşmektedir ve kullanıcılar, mimar tarafından dinamik doğası ya da örtük yaratıcı faaliyetleri gözetilerek, tasarım sürecine dolaylı olarak katılan bir parametre olarak değerlendirilirler. Dolayısıyla, tanımlı ya da belirli bir kullanıcı profilinin gerekmediği bu genelleyici yaklaşımda, kullanıcının tasarım sürecine katılımı doğrudan ve aktif olarak gerçekleşmemektedir.

Diğer taraftan "sosyal mimarlık" yaklaşımları ise, kullanıcının kültürel değerleri, davranış kalıpları, gündelik yaşam motifleri gibi özellikleri ile çok boyutlu "sosyal bir vaka" olarak kavranmasına ve dolayısıyla da daha iyi anlaşılmasına yönelik girişimler olarak gözlemlenmektedir. Daha çok "bağımsız deneyimler" olarak ifade edebileceğimiz bu girişimler "sosyal tasarım anlayışı", "sosyal mimarlık", "yoksullar için mimarlık" ve "herkes için mimarlık" gibi nitelemeler altında tartışılan, katılımcı, demokratik ve eşitlikçi tasarım yaklaşımları örnekleridir. Tasarım sürecinin "soyut mekân"da gerçekleşiyor olmasına karşın, bağlama ya da özellikli kullanıcı gruplarına (yoksul, yaşlı, engelli, çocuk ve benzeri) özgü deneyimlenen bu yaklaşımlarda mimar, uzmanlık bilgisini "somut mekân"da gözlemler yaparak ve kullanıcılarla diyalog ortamları yaratarak desteklemektedir. Dolayısıyla, kullanıcılar özellikle tasarım sürecinin "tanımlama" evresinde, tasarım için gerekli verileri aktarmak amacıyla "gözlem", "görüşme" ve "anket" gibi yöntemlerin kullanılması sonucu katılım göstermektedir. **(Resim 4)**

Süreç içinde "kullanıcı için tasarım" yaklaşımı, tasarımcı-kullanıcı ilişkisinin gelişmesine ve tasarımcı-kullanıcı etkileşimine olanak sağlayan ortamların varlığına bağlı olarak **"kullanıcıyla birlikte tasarım"** anlayışına evrilmiştir. Bu tasarım yaklaşımı ile önceleri yoğun olarak soyut mekânda gerçekleşen tasarlama eyleminin, somut mekân ve onun gerçekliği ile ilişkilenmesiyle birlikte kullanıcıların tasarım sürecine katılım düzeyleri doğrudan ve üretken gözlenmeye başlamıştır. Diğer taraftan bu yaklaşımda mimar; tasarımcı, uzman ve karar verici ana özelliğini, "organize eden", "yönlendiren", "dinleyen", "yorumlayan" ve benzeri gibi yeni roller ve özellikler ile desteklemektedir. Bu durumda katılım ise, bir **iletişim sorunu** olarak daha da belirginleşmektedir. Dolayısıyla profesyonel otonominin her zaman var olduğu bu süreçte mimarın tasarlayan olarak rolü değişmese de tasarım sürecini kavrama biçimine ve kullanılan yöntemlere bağlı olarak konumunun değiştiği görülmektedir. Kullanıcılar açısından bakıldığında ise Sanoff, kullanıcıyı bir uzman olarak tanımlamakta ve mimarlar ile kullanıcıların farklı türde bir uzmanlığa sahip olduklarını vurgulayarak bu ilişkiyi şu şekilde belirtmektedir: "Profesyonellerin kullanıcılardan farklı bir uzmanlığı vardır. Kullanıcı problemi tanımlama konusunda uzmandır, çözme konusunda değil. Tüm katılımcıların tasarım sürecinde kendi uzmanlıklarını paylaşması durumunda ortaklık verimli olmaktadır"[10]. Sanoff'un bu ifadesi, "kullanıcıyla **birlikte** tasarım" anlayışının genellikle mimarın uzmanlık alanına ve tasarımcı özelliğine bir müdahale olarak algılanmasının karşısında sınırları net bir şekilde belirtmesi ve bu sürecin niyetini açıkça anlatması bakımından oldukça önemlidir. Temel amacı kullanıcıya ait verilerin doğrudan kullanıcı tarafından tasarım sürecine aktarılması olan "kullanıcıyla birlikte tasarım" yaklaşımında mimar, elde ettiği deneyime dayalı bilgileri, tercihleri ve yorumları tasarım sürecine aktararak bu veriler ışığında tasarıyı oluşturmaktadır. **(Resim 5)**

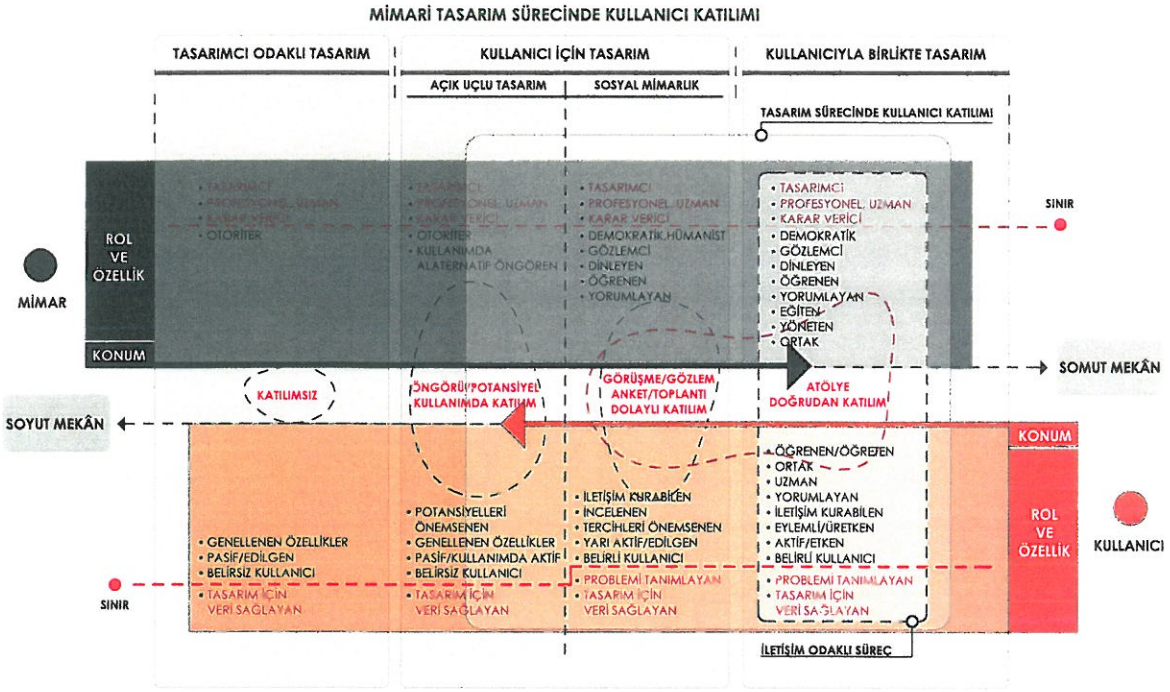
İLETİŞİM ODAKLI TASARIM SÜRECİ

5. "Kullanıcıyla birlikte tasarım" yaklaşımında tasarım sürecinin gerçekleştiği alan, mimar-kullanıcı iletişim biçimleri, roller ve konumlar

Sözkonusu tasarım sürecinde tasarımcı ile kullanıcının iletişim kurduğu ortamlar ise genellikle "atölye çalışmaları" (*workshop*) olarak deneyimlenmektedir. Planlı etkinlikler olarak tarif edilen atölye ortamlarında, iki ve üç boyutlu ifade teknikleri kullanılarak, kullanıcının tasarıyı tecrübe etmesine, öneriler sunmasına, değerlendirmesine ve yorumlamasına olanak sağlamaktadır. Atölye ortamları ve kullanılan araçlarla ile ilgili olarak Sanders, kullanıcıların kendilerini ifade etme ve tasarım sürecine katılma biçimlerini: sözlü iletişim (*say tools*), gözleme dayalı iletişim (*do tools*) ve üretmeye-yapmaya dayalı özel iletişim (*make tools*) araçları olarak üç grupta ifade eder.[11] Benzer bir ifadeyle Sanoff, kullanıcıyla birlikte tasarım sürecinde kullanılan teknikleri, dolaylı yöntemler (*indirect methods*), bilinçlenme yöntemleri (*awareness methods*) ve grup etkileşim yöntemleri / atölye (*group interaction methods*) olarak üç ana grupta toplamıştır.[12] Burada Sanders'in "*make tools*" olarak tanımladığı, kullanıcının ona sağlanan araçlarla üreterek-yaparak kendini ifade etmesi yön-

10. Sanoff, 1999. s.25.
11. Sanders, 2002.
12. Sanoff, 2005.

6. Mimari tasarım sürecinin kullanıcı katılımı düşüncesiyle değişen yapısı, mimar ve kullanıcının soyut-somut mekân bağlamında konumları, süreçteki rolleri, özellikleri, sınırları ve iletişim biçimleri

temi ile Sanoff'un grup etkileşim yöntemleri, mimarlığa ait uzmanlık dilinin, kullanıcı tarafından yorumlanabilir ve anlaşılabilir olmasını amaçlayan bir **iletişim dili** oluşturma arayışı olduğu gözlenir.

SON SÖZ

Günümüzde sıklıkla başvurulan "kullanım sonrası değerlendirme çalışmaları" kullanıcının deneyimlediği mekân ile ilişkisini irdeleyerek, kullanıcı memnuniyetlerinin anlaşılmasını ve bir sonraki tasarım çalışmalarında bu tespitlerin veri olarak kullanılmasını amaçlamaktadır. Sözü edilen bu durum, bir anlamda tasarım sürecinde sorulması ve tespit edilmesi gereken kullanıcılara ait deneyime dayalı verilerin, sürecin en sonunda önemsenmesidir. Ayrıca mekânın asıl öznesi olan kullanıcılar ancak sürecin en sonunda uygulanmış ve üretilmiş mekân ile ilişki kurabilmektedir.

Mimari tasarım sürecinde kullanıcı katılımı anlayışına bakıldığında ise en belirgin düşüncenin mimar ve kullanıcı arasındaki bağın / ilişkinin güçlendirilmesi olduğu açıkça gözlenmektedir. Bu düşünce, mekânı gelecekte kullanacak potansiyel kullanıcıların, tasarım sürecinin başından itibaren belirli aşamalarda, çeşitli düzeylerde ve farklı yöntemlerle tasarım sürecine dâhil edilmesi arayışlarıyla gerçekleşmektedir. Bu arayışlar göstermektedir ki, kullanıcı gözlemlenerek, incelenerek ve ona müdahale edebileceği boşluklar bırakılarak edilgen konumdan ve pasif bir katılımdan, zamanla daha yakın ilişkiler kurularak aktif eylemli ve üretken konuma evrilen bir katılım gerçekleştirmektedir. Bu durum da kullanılan araçların, tekniklerin ve iletişim dilinin yorumlanarak yeni ilişki biçimlerinin ve ortamların oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu anlayış aynı zamanda kullanıcı ile birlikte mimarın da süreçteki rolünün, konumunun ve özelliklerinin değerlendirilmesini gerektirmiştir ve bu şekilde mimar yeni özellikleri ve nitelikleri ile tanımlanmaya başlamıştır. **(Resim 6)**

Bu noktada tartışılması gereken konu, kullanıcıyla birlikte tasarım anlayışının gerçekleşebilme boyutudur. Teorik anlamda yöntem ve araçları ifade edilerek ortaya konulan bu yaklaşımının, pratikte nasıl uygulandığı, hangi problemleri konu edindiği ve ne gibi zorluklarla karşılaşıldığı ile ilintili olarak, sınanmış deneyimlerin bilgi tabanına başvurulması gerekmektedir. Bu şekilde gerçekleşmiş ve başarılı sonuçlara ulaşmış pratiklerin geçtiği yollar, izlediği süreçler, kullandığı araçlar irdelenerek, kullanıcıyla birlikte tasarım fikri desteklenebilir. ❖

[*] Bu yazı, yazarın DEÜ FBE Mimarlık Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Zehra Akdemir Ersoy danışmanlığında 2013 yılında tamamladığı "Mimari Tasarım Sürecinde Kullanıcı Katılımı Üzerine Bir Model Önerisi" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak kurgulanmıştır.

KAYNAKLAR

Atay, Güldehan Fatma, 2011, "Mimari Üretimde Kullanıcının Yeri", Yayımlanmamış Doktora Tezi, MSGSÜ FBE, İstanbul.

Day, Christopher; Parnell, Rosie, 2003, **Consensus Design: Socially Inclusive Process**, Architectural Press, Oxford.

Ersoy, Zehra, 2010, "Mimari Tasarımda Kullanıcı Odaklı Süreçler", **Mimarlık**, sayı:351, ss.68-72.

Kernohan, David; Gray, John; Daish, John; Joiner, Duncan, 1996, **User Participation in Building Design and Management**, 2. baskı, Architectural Press, Oxford.

Lee, Yakii, 2006, Design Participation Tactics: Involving People In The Design of Their Built Environment, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hong Kong Polytechnic University School Of Design, Hong Kong.

Lefebvre, Henri, 2003, **The Urban Revolution**, 2. baskı, The University Of Minnesota Press, Minneapolis.

Elizabeth, B.; Sanders, N., 2002, "From User-centered to Participatory Design Approaches", **Design and Social Science**, (ed.) Jorge Frascara, Taylor &Francis, Londra, ss.1-8.

Sanoff, Henry, 1999, **Community Participation Methods in Design and Planning**, John Wiley&Sons, New York.

Sanoff, Henry, 2005, "Community Participation in Riverfront Development", **CoDesign**, cilt:1, sayı:1, ss.61-78.